‘De Christus van Maaseik’

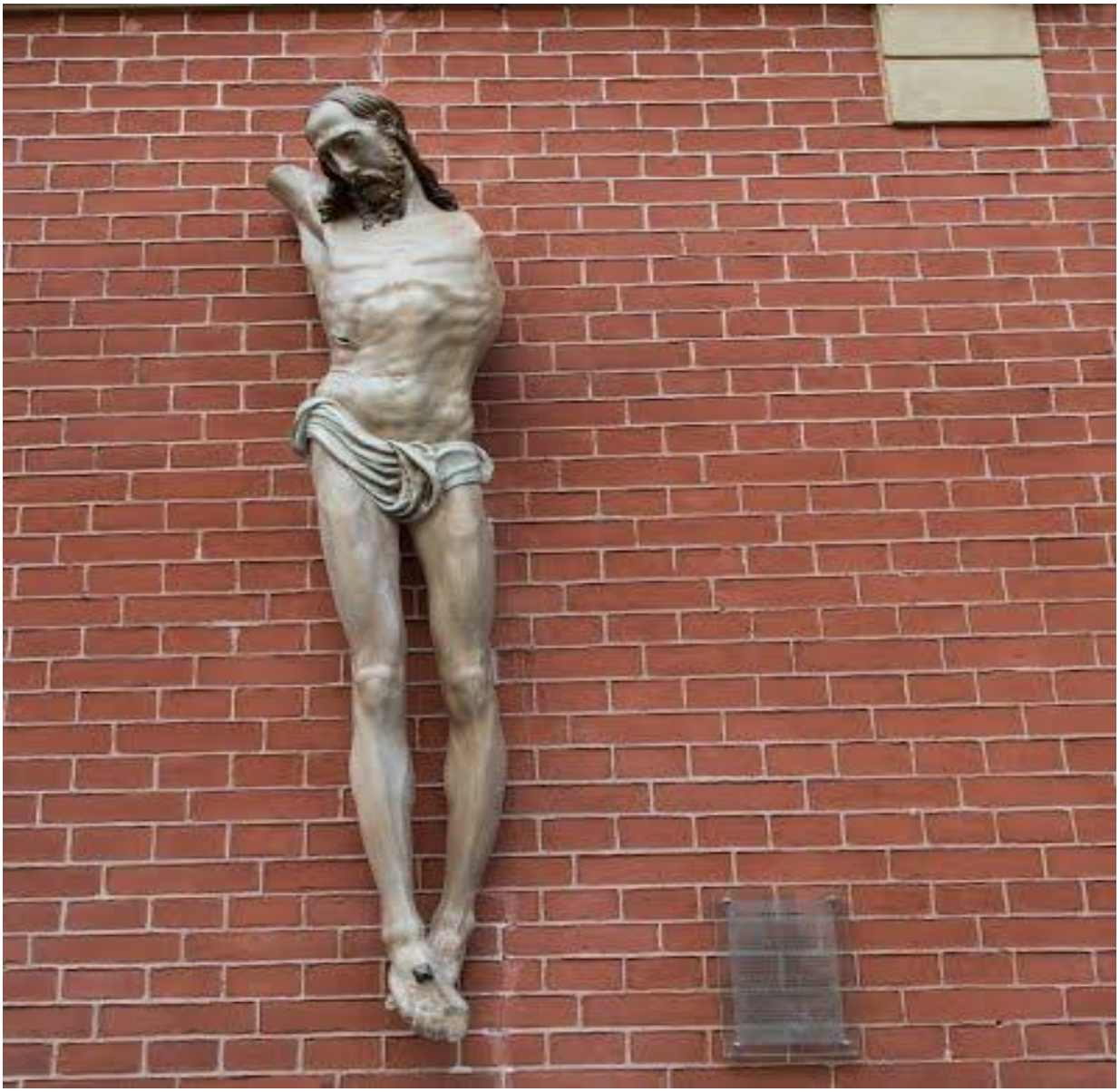

Examenopdracht

RELIGIEUZE CULTUUR VAN HET ALLEDAAGSE LEVEN

S. HENDRIX © 2016

SYNTRA LIMBURG vzw

Inleiding

Aan de Kruisherenkerk op de Bosstraat te Maaseik hangt sinds enkele jaren een beeld tegen de gevel dat omschreven wordt als ‘De Christus van Reckheim’, ‘Christusbeeld’, ‘Het Crucifix’ of ‘Het Corpus’. De gidsen van Maaseik staan hier altijd even bij stil met een groep toeristen en vertellen kort iets over het beeld. Het volgende wordt hier dan gezegd: ‘Het beeld is een replica van het authentieke beeld dat in de Kruisherenkerk hangt en dit beeld zou hier ook gehangen hebben op het einde van de 18e eeuw. Wanneer de veroordeelde Bokkenrijders hier op een kar passeerden, konden deze nog een laatste keer om vergiffenis vragen wanneer er bij het beeld werd halt gehouden. Daarna werden ze verder gevoerd naar het galgenveld te Siemkensheuvel waar ze ter dood werden gebracht.’

Deze Christelijke traditie leek mij een interessant onderwerp om van naderbij te gaan bestuderen. Hoe is dit beeld hier in Maaseik geraakt en heeft het inderdaad een link met de Bokkenrijders?

Feiten

In mijn zoektocht naar meer informatie over dit Corpus, ben ik allereerst vertrokken van onweerlegbare feiten. Wat weten we zeker over deze houten Christusfiguur?

Het beeld is gemaakt door een kunstenaar waarvan we de identiteit helaas niet meer kunnen achterhalen. Het stamt uit het eerste kwart van de 16e eeuw, is gemaakt uit lindehout en is gepolychromeerd. Er staan geen inscripties op. Afmetingen: 187 cm x 38,4 cm x 27,5 cm.

In 1923 is het beeld terechtgekomen in het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten te Antwerpen. Het was een schenking door het Minderbroedersklooster van Reckheim (Rekem) na bemiddeling door beeldhouwer Frans Huygelen, in ruil voor een afgietsel naar het origineel. De gietvorm is nog steeds in het bezit van het Museum voor Schone Kunsten in Antwerpen.

In 2010 is het Christusbeeld in bruikleen gegeven aan de Kruisherenkerk van Maaseik waar het thans in de kerk achter glas hangt. Het afgietsel hangt buiten tegen de zijgevel.

Geschiedenis

Volgens een commissieverslag (14.11.1923) van het KMSKA (Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen) zou volgens een plaatselijke mondelinge overlevering het beeld afkomstig zijn geweest van het schavot te Maastricht. Dr. Jacques van Rensch, rijksarchivaris bij het Regionaal Historisch Centrum Limburg in Maastricht, weerlegt deze stelling vermits hier nergens schriftelijk iets van terug te vinden is. Er hangt wel een gelijkaardig beeld in het Museum van Maastricht, afkomstig uit Voerendaal en wellicht van dezelfde kunstenaar. Maar of dit laatste beeld bij het schavot in Maastricht heeft gehangen is niet met zekerheid te zeggen.

Het Gotische Christusbeeld heeft alleszins ten tijde van de Franse Revolutie tegen de Kruisherenkerk gehangen. Bij de invallen van de Sansculotten in Maaseik, is het beeld gedeeltelijk kapot gemaakt maar is het nog op tijd in veiligheid gebracht, ergens op een zolder in Maaseik. In de 19e eeuw verhuisde het beeld naar een gegoede familie in Rekem. Professor Dr. Jan Gessler, Maaseikenaar, schrijft hierover het volgende: *"Mevrouw Colson-Janssens, die ik in gezelschap van Pater Hilarion Thans heb bezocht, woonde sedert 1898 in het huis der familie van Gulpen, achter het gemeentehuis te Rekheim, daarna bewoond door den Maaseikenaar Guill. Hennen, eigenlijk van Maastricht afkomstig, kleermaker van beroep, schilder en "collectionneur van antikiteiten". Bij zijn vertrek naar Brussel, waar hij op 16 juli 1896 overleed, werd zijn verzameling verkocht: opzettelijk werden achtergelaten een koperen kruisbeeld (men verkoopt geen crucifix) en een groten Christus op den zolder, in zeer slechten staat en was aan 't vergaan: kop in tweeën, langs den neus af, ongeschonden, voeten vermolmd, armen verdwenen. Een pater, die het beeld zag, meende dat er niets mee te doen was en dat het slechts voor brandhout dienen kon (sic! Mijne zegsvrouw). Pater Gardiaan Sigismund De Backer (zijn naam weze hier uit dank vermeld) neemt het stuk mee naar het klooster in 1921 op aanvraag van Mevr. Colson, wijl haar meid er bang voor was en de zolder niet meer durfde betreden. Het werd op de zolder van het klooster geborgen en daar toevallig door Frans Huygelen ontdekt. Hoe Dr. Paul Buschmann, toenmalig conservator, het beeld voor het Antwerps Museum wist aan te werven, in ruil voor een gipsafgietsel, werd reeds door A.J.J. Delen in 1926 verhaald. Dat gipsafgietsel, tot een geheel gerestaureerd, prijkt nu in de kerk van Maaseik."*

Ook Juliaan Melchior, Hasselts volksdeskundige, schrijft in een brief, geschreven op 16 maart 1913 aan Kruisheer S. Drost het volgende: *"Het beeld staat thans (1913), zeer gehavend, op den zolder van een huis te Reckheim waar ik het heb doen opzoeken en doen bezoeken. Ziehier hoe dat daar geraakt is: in het huis waarin nu de weduwe Stiels woont, verbleef in de jaren 1860 zekere Hennen-Van Gulpen, en toen deze, of zijne weduwe, Maaseyck verliet om naar Reckheim te trekken, werd dat kruisbeeld van ± 2 met. hoogte meegenomen. Het huis der weduwe H.-V. is te Reckheim verkocht aan Humblé, die tot over enkele weken niet wist dat hij een historisch kruisbeeld op zijnen zolder had staan.*"

We mogen uit bovenstaande geschriften besluiten dat het beeld wel degelijk 'De Christus uit Maaseik' mag genoemd worden en niet 'De Christus uit Reckheim'! Professor Dr. Jan Gessler besluit dan ook: "*Het oude Christusbeeld van het Antwerps Museum is ontegenzeggelijk uit de geboorteplaats der Van Eycken afkomstig, en dient dan ook voortaan als de* ***Christus van Maaseik*** *gekend te worden."*

Maar waar het beeld gemaakt is en dus ook waar het oorspronkelijk vandaan komt, daar hebben we het raden naar. Dr. Jozef Muls, conservator van Het Museum voor Schone Kunsten in Antwerpen van 1925 tot 1940, is alleszins overtuigd van de Nederlandse oorspronkelijkheid. Maar gewezen hoofdconservator Dr. A.H. Cornette vermoedt eerder een uitheemse oorsprong. Hij schrijft: *"In een der bovenzalen bevindt zich een aangrijpend*

Christusbeeld, waarvan de herkomst een vraagteeken blijft; wij zijn geneigd het te beschouwen als Portugeesch werk."

Heeft dit Christusbeeld dan ook werkelijk tegen de Kruisherenkerk gehangen? Professor Dr. Jan Gessler schrijft: "*...Vroeger had het aldaar bij terechtstellingen gediend, men weet niet juist op welke plaats. ... Het klinkt nu heel aannemelijk dat ook te Maaseik een veroordeelde Bokkenrijder, als afschrikwekkend voorbeeld, op het marktplein aan de galg werd opgeknoopt, en daarna zijn lijk voorbij de Kruisherenkerk op de Bosstraat gesleept of gevaren werd om dan ver buiten de Bospoort, op Siemkensheuvel met kettingen aan de staande galg gehangen te worden, waar zijn lijk bij de andere tot prooi der raven en roofvogels bleef hangen. Nu, op elk galgeveld stond een groot kruis, om de voorbijgangers tot een ingetogen gebed voor de 'arme zondaars' aan te zetten. Daarom vermoeden wij, dat het grote kruisbeeld, nu te Antwerpen, te Maaseik of er buiten op Siemkensheuvel (zo werd het galgeveld genaamd) kan gestaan hebben tot aan de Franse Revolutie, toen de Christus waarschijnlijk door de Sansculotten van het kruis werd afgerukt en verminkt…en daarna op een zolder geborgen. Opvallend mag het voorzeker heten en mijn vermoeden versterkend, dat Pater Demunter dezelfde plaats aanduidt, ('Deze gekruiste Christus stond op den zaveldijk te Eelen, ook Galgeberg geheeten, op ongeveer een kilometer gaans af van Maaseyck', L. Demunter, op. Et loc. Cit., bl. 258) en dat Mevr.Colson-Janssens, zuster van wijlen apotheker Colson te Maaseik, die me over de lotgevallen van het beeld nauwkeurig inlichtte, mij ook Siemkensheuvel als herkomst opgaf, en tekstueel bijvoegde: 'uit het kapelleke van de Bokkerijders'."*

Nochtans zijn er andere bronnen en geschriften die duidelijk spreken van 'een kruis tegen de Kruisherenkerk'. Judocus Venemans schrijft het volgende: "*...Den 1sten Februari 1794 werden twee personen van Maaseyck en een van Heppeneert opgehangen. Den 4den Maart van hetzelfde jaar trokken drie mannen (twee van Maaseyck en een van Heppeneert) naar de supplicie. Onderweg moesten ze vergiffenis vragen vóór het kruisbeeld, dat in de Boschstraat dicht bij de kruisheeren-kerk hing. Ze werden opgeknoopt en hun lijk bleef lang aan de galg als aas voor de roofvogels waggelen. Tien dagen later werd een man van Heppeneert ter supplicie geleid, hij had om den hals een plakkaat met de woorden: 'Godslasteraar, schrijver en drager van brandbrieven en nachtdief'. Hij werd verworgd en verbrand? Nog vier andere menschen werden gehalsrecht. Den 22sten derzelfde maand grepen drie terdoodbrengingen plaats. De ongelukkige slachtoffers moesten eerst vergiffenis voor hunne heiligschenderijen vragen voor het bovengemelde kruisbeeld; dan werden zij opgehangen."*

Kruisheer Roger Janssen schrijft: "*Op 17 januari 1794 werden verscheidene personen aangehouden in Maaseik. De meesten gingen tot bekentenis over na een langdurige foltering (duimschroeven, Spaanse stevels, wipgalg). Jan Dubois (schoenmaker), Jan Polfliet (kuiper) en Gielissen werden op 31 januari ter dood veroordeeld. Ze werden op 1 februari 1794 op Siemkensheuvel opgehangen. Eén van de schepenen van de stad ging voorop toen de stoet van de markt vertrok naar Siemkensheuvel. Hij had een opgeheven bezem in de hand. Daarmee beduidde hij dat de stad van alle gespuis werd gezuiverd. De stoet hield halt vóór de Sint-*

Jacobskerk, waar een kruisbeeld van twee meter hoogte tegen de gevel bevestigd was. Hier moesten de bokkenrijders vergiffenis vragen voor hun misdaden. Het is niet zeker dat dit kruis permanent hing aan de buitengevel van de Sint-Jacobskerk. Sommigen opperen dat het enkel aangebracht werd, wanneer de kar met terdoodveroordeelden passeerde.

In de brief van Juliaan Melchior aan Kruisheer S. Drost lezen we nog het volgende:"…*Te Maaseyck bestond nog een uitzonderlijk gebruik, bij het optrekken van den stoet, van het stadhuis over de Boschstraat en zoo naar Siemkensheuvel. Overal was die akelige stoet samengesteld als volgt:*

a Gerechtsdienaar dragende de justitieroede

b Luitenat-Drossaard te paard

c Schepenen met of zonder schout (burgemeester)

d Doodskarre waarop de veroordeelden gebonden zaten of lagen met een priester er achter

e Rond die karre de leden der schutterij met geladen buks en hanevederen op den hoed

f De massa

N.B.

De beul met zijne 'rakkers' wachtten reeds op 'de plaetse van supplicie'. Welnu als de doodskarre tegenover de Kruisheerenkerk reed, moest ze blijven stilstaan indien er veroordeelden opzaten die heiligschennis bedreven hadden buiten diegene welke iedereen pleegde bij de eedaflegging; die moesten dan daarover luidop vergiffenis vragen voor een groot kruisbeeld, dat zich ofwel daar bestendig bevond, ofwel voor omstandigheden dien dag daar geplaatst werd tegen den kerkmuur. Ik geloof dat dit laatste het geval was, want anders moest uwe kerk of uw klooster dat kruisbeeld thans nog bezitten. …"

<u>Besluit</u>

We mogen besluiten dat de 'Christus van Maaseik' tot aan de inval van de Franse legers in Maaseik aanwezig was en toch wel een geheimzinnige Christelijke traditie met zich meebracht. Of het beeld constant aan de Kruisherenkerk ophing, wordt dus wel zeer betwijfeld. Wellicht werd het verplaatst tussen Siemkensheuvel, Elen en Maaseik al naargelang er veroordeelden passeerden. De Bokkenrijders die op de Markt te Maaseik hun veroordeling aanhoorden en die beschuldigd werden van 'Heiligschennis', moesten op de Bosstraat, op weg naar het galgenveld te Siemkensheuvel, luidop vergiffenis vragen ter hoogte van de Sint-Jacobskerk waar het beeld was 'geplaatst'.

Zouden er veroordeelde Bokkenrijders afkomstig uit Heppeneert rechtstreeks naar Siemkensheuvel zijn gebracht, zonder langs de Bosstraat te passeren? Dit zou wat de ligging betreft van beide gehuchten alleszins een zeer logische weg zijn. Dan zou het beeld opgesteld worden te Siemkensheuvel alwaar zij vergiffenis konden vragen alvorens ze werden

opgeknoopt. Maar dan rijst natuurlijk de vraag: waar aanhoorden de Bokkenrijders van Heppeneert hun veroordeling? Dit geschiedde normaal gezien op de Markt van Maaseik.

Misschien dat de Bokkenrijders die niet schuldig waren bevonden aan heiligschennis maar wel schuldig waren bevonden aan het leggen van brandbrieven en diefstal, enkel in Siemkensheuvel het Kruisbeeld zagen opdoemen?

Of kregen enkel de veroordeelde Bokkenrijders uit de buurt van Elen het Kruisbeeld op Siemkensheuvel te zien aangezien zij niet vanuit Maaseik vertrokken naar hun laatste halte des levens?

Deze drie laatste interpretaties zijn persoonlijk en berusten helaas niet op geschreven bronnen. We zullen dus nooit weten in welke mate het Christusbeeld al dan niet verplaatst werd.

Tijdens de inval van de Fransen, waarbij ook de Kruisheren tijdelijk verdreven zijn uit Maaseik, is het kruisbeeld kapot en zwaar gehavend uit deze strijd gekomen. Iemand heeft het echter van een gewisse dood gered en op een zolder bewaard. Rond de jaren 1860 is het beeld met een verhuis naar Rekem, daar op een zolder terechtgekomen. Uiteindelijk belandt het op de zolder van het klooster van Rekem en door toedoen van kunstenaar Frans Huygelen wordt het overgebracht naar het Museum van Antwerpen. Nu hangt het terug in zijn vertrouwde omgeving: het echte beeld (in bruikleen) in de Kruisherenkerk en de replica tegen de buitengevel.

De Christelijke traditie waarbij de veroordeelde Bokkenrijders vergiffenis moesten vragen bij het Christusbeeld blijft alleszins een leuk verhaal dat op waarheden berust en dat zeker voor toeristen een spannend verhaal blijkt te zijn hetgeen ze niet gemakkelijk zullen vergeten!

Literatuurlijst

Janssen, Roger. *De St.-Jacobskerk en de kruisheren in Maaseik*. Maaseik, 3 brochures, 2010.

Venemans, Judocus. *Het volksblazoen in en om Limburg*. Hasselt, Limburgse drukkerij en boekhandel, 1907.

Bierens, Jan. *De bokkenrijders en het kruisbeeld van de kruisherenkerk te Maaseik*. Maaseik, 'De Maaseikenaar' jaargang XXXIV nr. 3, blz. 131-135, 2003.

Janssen, Roger. *Het Bokkenrijderskruis van de Sint-Jacobskerk*. Maaseik, 'De Maaseikenaar' jaargang XLII nr. 2, blz. 66-68, 2011.

Gessler Jan. *Het Christusbeeld van Maaseik in 't Antwerps Museum*. Uit 'Het oude land van Loon', jaargang V afl. IV, blz. 97-108, 1950.

Wieërs, Thieu. *Wij zullen u met assen lonen!* Nieuwkerken, uitgeverij Ten Bos, 1985.

Met dank aan:

Anja Neskens, stadsarcheoloog stad Maaseik – Eddy Housen, stadsgids Maaseik - Wim Corstjens (foto's), documentatiecentrum Maaseik – Dr. Jacques van Rensch, Rijksarchivaris Regionaal Historisch Centrum Limburg, Nederland – Dr. Valerie Herremans, wetenschappelijk onderzoeker, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen.